ՐԱՖՖԻ

Դավիթ Բեկ

3 - ԻԳ

Միևնույն ժամում, երբ հրդեհը տարածվում էր ամրոցի մեջ, երբ հոյակապ շինվածքները գոռգոռալով խորտակվում էին, երբ մարդիկների բազմությունը աշխատում էր կրակի ծավալման առաջը առնել,— համարյա միևնույն ժամում, երբ փախստականները դուրս եկան պարտեզից, խանը կատաղի վրդովմունքով կանգնած էր դիվանատան ընդարձակ բակի կենտրոնում, իսկ նրա հանդեպ կանգնած էր վեզիրը: Կրակի սաստիկ լուսավորությունը ամեն կողմից տեսանելի էր կացուցանում երկրի այդ երկու պետերին:

Բավական հեռու կանգնած էին խանի դրանիկները և չէին համարձակվում մոտենալ նրան: Բարկության րոպեներում նա նույնքան կատաղի էր, որպես այն հրդեհը, որ լափում էր շինությունները: Դրանիկներից ոմանք զանազան հրամաններ էին տալիս ամբոխին, իսկ ոմանք սպասում էին խանի հրամանին:

Վեզիր, դա քրիստոնյաների գործն է,— ասաց խանը:

Այո՛, քրիստոնյաների գործն է,— պատասխանեց վեզիրը:

Այստեղի քրիստոնյաների,— ավելացրեց խանը:

Այո, այստեղ քրիստոնյաների,— հաստատեց վեզիրը:

Ես այս րոպեիս կհրամայեմ, որ նրանց կոտորեն, շան նման կոտորեն:

Այժմ խիստ ուշ է... պատասխանեց վեզիրը:

Ինչո՞ւ:

Չե՞ք լսում:

Ի՞նչը:

Թմբուկների ձայնը:

Լսում եմ: Այդ ի՞նչ ձայն է:

Բեկի զորքերի թմբուկների ձայնն է: Թշնամին մտնում է բերդը:

Խանը գունաթափվեցավ:

Թշնամին մտնում է բե՛րդը... կրկնեց նա մի այնպիսի ծիծաղով, որ բարկության ժամանակ փոխարինում է արտասուքին:— Ապա ո՞րտեղ են իմ զորքերը, իմ զորապետները, որ կարգված էին բերդը պահպանելու համար:

Նրանցից ոմանք փախել են, իսկ ոմանք եկել են այստեղ կրակը հանգցնելու համար: Թշնամին մեր տան մեջ կրակ ձգեց, որ մեզ դրանով զբաղեցնե, իսկ ինքը միջոց գտավ գրավելու մեր բերդը:

Հիմա ի՞նչ պետք է արած,— հարցրեց խանը հուսահատ կերպով:

Եթե դուք ինձ թույլ տաք, ես կդիմեմ հաղթողին և հնազանդություն կհայտնեմ:

Երբեք:

Դուք դրանով կազատեք հազարավորների կյանքը սարսափելի կոտորածից:

Թող բոլորն էլ ինձ հետ կոտորվեն, քան թե խոնարհվեն գավուրի առջև: Դու չգիտես, վեզիր, մեր կրոնի հանգանակը. մուսուլմանին թույլ տված չէ խոնարհվել այլադավանի լծի ներքո. մուսուլմանը կամ պետք է տիրե, կամ պետք է ոչնչանա:

Այդ միջոցին դիվանատան բակը մտավ մի խուռն, զինված բազմություն: Նրանց առաջնորդում էր մոլլաների գլխավորը, մի բաց սուր ձեռքումը բռնած: Նրա առջևից գալիս էին երկու չավուշներ**********, որոնք տանում էին երկու հոգևոր դրոշակներ: Չավուշները քարոզ էին կարդում.

Մուսուլմաններ, ղեյրաթի օր է: Գավուրները գրավեցին մեր բերդը: Աստված և նրա մարգարեն հրամայում են զենքով ընդդիմանալ թշնամուն:

Այդ խոսքերը վառեցին ամբոխի կատաղությունը և հազարավոր ձայներ կրկնեցին.

Պատրաստ ենք, պատրաստ ենք:

Խանը մոտեցավ մոլլաների գլխավորին և նրա ձեռքը բռնելով, ասաց.

Ես էլ պատրաստ եմ: Աստուծո և նրա մարգարեի հրամանի հետ ավելացնում եմ և իմ հրամանը. պետք է մինչև մեր արյան վերջին կաթիլը ընդդիմանանք թշնամուն:

Ամբոխի մոլեռանդությանը չափ չկար: Նրան հրամայում էր աստված իր հոգևոր ներկայացուցչի բերանով, հրամայում էր մարգարեն իր մարմնավոր ներկայացուցչի՝ երկրի իշխանի բերանով:

Չավուշները, սրբազան դրոշակները առաջ տանելով, դուրս եկան ամրոցից: Նրանց հետևում էին մոլլաների գլխավորը և խանը, իսկ հետո ամբոխը:

Երբ դուրս եկան ամրոցի առջևի հրապարակի վրա, խանը դարձավ դեպի մոլլաների գլխավորը այս խոսքերով.

Դուք, հոգևոր տեր, առաջնորդեցեք ամբոխին, իսկ ես կառաջնորդեմ զորքերին:

Այդպես էլ պետք է,— պատասխանեց մոլլաների գլխավորը:

Նրանք բաժանվեցան:

Մոլլաների գլխավորը ամբոխի հետ սկսեց առաջ գնալ: Չավուշները բարձր ձայնով կրկնում էին միևնույն խոսքերը: Բազմությունը հետզհետե ստվարանում էր, ամեն մարդ, զենքը առած, միանում էր ամբոխի հետ:

Խանը մնաց հրապարակի վրա: Երբ բոլորը հեռացան, հրամայեց վեզիրին.

Թմբուկները ածել տուր, որ զորքը հավաքվի:

Մինչև դրանց զորքի հավաքվելը, մենք անցնենք Բեկի զորքերի մեջ, տեսնենք այնտեղ ինչ է կատարվում:

Միևնույն րոպեում, երբ երկու չավուշները, բերդի փողոցների մեջ հոգևոր թափոր կատարելով, կարդում էին աստուծո և նրա մարգարեի հրամանը,— միևնույն րոպեում հայոց բանակների մեջ երկու ջառչիներ բարձր ձայնով հրատարակում էին Բեկի հրամանը. «Չխղճալ, կոտորել անխնա կերպով...»:

Այդ հրամանի հրատարակվելուց մի քանի ժամ առաջ, Գեղվա‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ գետի ափի վրա գետեղված բանակի մոտ, սարի բարձրավանդակի վրա, միայնակ նստած էր մի մարդ: Նա աչքերը հառած, անհամբերությամբ նայում էր երբեմն դեպի բերդը, երբեմն դեպի երկինքը: Թեև խավարի միջից ոչինչ տեսնել չէր կարող, բայց այն, որ ցանկանում էր տեսնել, խավարի միջից ավելի պայծառ կերպով կարող էր երևնալ: Ձանձրույթը, անհամբերությունը, սրտի վրդովմունքը մեղմացնելու համար, նա ստեպ-ստեպ վառում էր իր կարճ չիբուխը և ծխում էր: Նա նմանում էր այն մոլեռանդ աստղահմաներին, որ ամբողջ գիշերը լուսացնում են, երկնքի վրա որոնելով իրանց ցանկացած աստղին, որպեսզի նրանով կատարեն մի մեծ, սքանչելի կախարդություն:

Այդ պատարագիչներից ոչինչ չի դուրս գա,— ասաց նա իր մտքում, ավելի բարկանալով. ամեն բան նրանց մոտ ծես է, արարողություն է, խորհուրդ է...

Պատարագիչներ կոչում էր նա քահանաներին:

Հարյուր ծովի ջրով լվանալու ևս լինես նրանց, դարձյալ խունկի հոտը չի կտրվի նրանցից... ավելացրեց նա:

Նրա շուրջը լեռ, ապառաժ և անտառ էր: Նա նստած էր մի քարաժայռի բեկորի վրա և թիկն էր տված մի ահագին կաղնիի: Այդ դրության մեջ նմանում էր նա այն վիթխարի անտառային հուշկապարիկներից մեկին, որ իրանց ծարավը հագեցնում են մարդկային արյունով: Նա նստած էր այնտեղ սկսյալ այն ժամանակից, երբ Բեկի բանակի մեջ ստացվեցավ բերդից ուղարկած գաղտնի նամակը:

Նրա բարկությունը, անհամբերությունը, վրդովմունքը հետզհետե սաստկանում էր: Եթե մեկը խավարի միջից կարողանար հետազոտել նրա դեմքը, կսարսափեր: Բայց ինչո՞ւ էր զայրացած նա: Այդ մարդը բնավորությամբ բարի, գթած և խաղաղ էր: Բայց խաղաղ մարդկանց բարկությունը նմանում է Խաղաղական օվկիանոսի սոսկալի փոթորիկներին, որոնք թեև հաճախ չեն պատահում, իսկ երբ որ պատահում են, ճանապարհորդները ազատ չեն մնում նավաբեկությունից:

Նրա ահարկու դեմքը փոքր-ինչ պայծառացավ, երբ իր նստած բարձրավանդակի հեռավորությունից նշմարեց բերդի մեջ լույսի ծիրանագույն շառավիղները: Շառավիղները հետզհետե աճում էին և արշալույսի առաջին ճառագայթների նման ցոլանում էին շրջակա բարձրությունների վրա: Երբեմն խավարում էին նրանք, կարծես սև, միդգանման ամպերը անցնում էին նրանց վրայով և ծածկում էին լույսի պայծառությունը: Այդ միջոցին բերդից մի ֆշանք բարձրացավ օդի մեջ, պայթեց և հրեղեն կայծերը թափվեցան դեպի ամեն կողմ:

Վերջապես... ասաց նա, վեր կենալով. վարագույրը բացվեցավ, պատարագիչը երևան եկավ...

Նա սկսեց սարի բարձրությունից ցած իջնել: Ստորոտում, դեպի ափի մոտ, գտնվում էր բանակը: Զինվորների մեծ մասը արթուն էր: Սկսեց դիմել դեպի ծերունի Մելիք-Փարսադանի վրանը, իր մտքում ասելով.

Նա այժմ արթուն կլինի: Ծերացած դևերը յոթն տարին մի անգամ են քնում, այն էլ յոթն օր շարունակ:

Եվ իրավ, ծերունի զորավարի վրանում լապտերը դեռ վառվում էր: Նա ներս մտավ, գտավ նրան միայնակ նստած, կարդում էր մի փոքրիկ գիրք: Դա Նարեկ էր, որը սովորություն ուներ բարեպաշտ ծերունին կարդալ ամեն երեկո և առավոտ:

Թո՛ղ այդ գիրքը,— ասաց նա նստելով. պարսից թագավորի «բաթման-ղլիճը» քեզ համար լավ խաբար է բերել:

Ի՞նչ խաբար,— հարցրեց ծերունին, Նարեկը թաքցնելով իր ծոցի մեջ:

Տեր Ավետիքը արդեն իր դալլաքությունը§§§

Թող մի քիչ էլ օրհնյալ լինի տեր Ավետիքը, որ մեր գործը հեշտացրեց: Ես, իրավն ասեմ, մի քանի րոպե առաջ այնքան բարկացած էի նրա վրա, որ եթե ձեռքս ընկներ, անպատճառ մորուքը կկտրեի: Բայց այժմ ներում եմ նրան, թեև մեզ շատ սպասել տվեց: Հիմա, եթե տեսնելու լինեմ, մեծ ուրախությամբ նրա մորուքը կհամբուրեմ:

Մի բարեմիտ ծիծաղ անցավ ծերունու առաքինի դեմքի վրա:

Նա խիստ շատ արժանավորություններ ունեցող մի մարդ է,— ասաց նա:

Ափսո՛ս, որ տերտեր է,— պատասխանեց իշխանը:— Եթե ձեր փեսան չլիներ, ես կստիպեի նրան թողնել փիլոնը, բայց դուք ամբողջ տոհմով տերտերների ու Նարեկի սիրահար եք:

Ծերունի զորավարը նկատեց, որ Բայինդուր իշխանի հետ այդ տեսակ խոսքերով ժամավաճառ լինելը վերջ չէր կարող ունենալ, այդ պատճառով, դարձավ դեպի գործը, հարցնելով.

Ի՞նչ եք կարծում, մենք պիտի սպասե՞նք մյուսներին, թե՞ ոչ:

Ո՞ւմը պետք է սպասենք,— պատասխանեց նա,— սպասելու ոչինչ չունենք: Մյուսներն էլ մեզ նման երկու աչքեր ունեն, իհարկե, կտեսնեն բերդի մեջ պատահածը և իրանց անելիքը կհասկանան:

Այդ իրավ է, Բեկի բոլոր զորապետներին հայտնի են այն նշանները, որոնց տեսնելու ժամանակ պետք է հարձակում գործեն: Բայց հարցը նրանումն է, թե ո՞վ առաջ պետք է հարձակում գործե:

Մենք,— պատասխանեց իշխանը մի առանձին հպարտությամբ:— Հերթը մերն է: Մեր բանակը կանգնած է ուղիղ փորված ականի հանդեպ, որտեղից պետք է մտնել բերդը: Առաջ մենք պետք է անցնենք, որ մյուսների համար ճանապարհ բաց անենք:— Պարսից թագավորի «բաթման-ղլիջը» իր ձեռքը կտրել կտա, եթե մեկը համարձակվի նրանից առաջ մտնել բերդը:

Ծերունի զորավարը համոզվեցավ, որ հերթը իրանցն էր: Մխիթար սպարապետը իր զորապետների հետ բռնել էր Հալիձորի գետի վերին անցքը: Դավիթ բեկը և Ներսես եպիսկոպոսը բռնել էին Հալիձորի գետի ներքին անցքը: Իսկ իրանց բանակը գտնվում էր Գեղվա գետի անցքի վրա, ուղիղ բերդի մեջ փորված ականի հանդեպ: Ուրեմն առաջ իրանք պեք է անցնեին ականից, որ մնացած զորքերի համար ճանապարհ բաց անեին:

Դուք չե՞ք կանչել տա այստեղ «Արաբոյին»,— հարցրեց նա ծերունի զորավարից:

Արաբո կոչում էր Բայինդուր իշխանը Ավթանդիլ գնդապետին, նրա դեմքի բավական թուխ գույն ունենալու համար: Այդ մականունը այնքան հատկանիշ էր, որ ընդունելություն գտավ բոլոր զորքերի մեջ:

Ծերունի զորապետը իր թիկնապահներից մեկին հրամայեց կանչել Ավթանդիլ գնդապետին:

Երբ երիտասարդ գնդապետը հայտնվեցավ, նրա թուխ, բայց իր գեղեցիկ գծագրություններով ախորժելի դեմքը փայլում էր ուրախությունից: Նա արդեն գիտեր բոլորը: Բայց ծերունի զորավարը դարձյալ պարտք համարեց նրան ասել.

Հասավ այն ուրախալի ժամը, որին մենք մեծ անհամբերությամբ սպասում էինք: Բերդի մեջ ամեն ինչ պատրաստ է: Այժմ պետք է հարձակում գործել: Մենք պետք է անցնենք ականի միջով, որի գոյության պատմությունը ձեզ հայտնի է: Պետք է անցնենք առանց աղմուկի, առանց շփոթի: Մեր խոհեմությունիցն է կախված գործի հաջողությունը:

Բայինդուր իշխանը համբերություն չուներ լսելու ամեն մի խրատ, ամեն մի հրահանգ, մանավանդ, երբ այդպիսիները արտասանվում էին քարոզի կամ ճառի ձևով: Այդ պատճառով նա կտրեց ծերունի զորավարի խոսքը, ասելով.

Հենց այդ խոհեմություն կոչված բանից, այդ երկար քարոզներից սպիտակեցան պարսից թագավորի «բաթման-ղլիջի» սև մազերը: Ո՞ր գիժը չգիտե, թե պետք չէ սկզբից աղմուկ բարձրացնել: Մի՞թե գողը, որ գիշերով մտնում է քնած

քաղաքացու տունը, թմբուկ ածելով է մտնում:— Թողնենք դրանք: Ես մի խնդիրք ունեմ առաջարկելու. դուք պետք է թույլ տաք ինձ, որ առաջ ես իմ մարդիկներով անցնեմ ծակից (ականից):

Թող այդ լինի ինձ մի ուրախչեք********** այն ծառայության համար, որ առաջ ես բերեցի ձեզ բերդում հայտնված գործերի ավետիքը:

Ծերունի զորավարը թեև մեծ վստահություն ուներ Բայինդուր իշխանի քաջության վրա, բայց հավատալ նրա պատերազմական զգուշություններին չէր կարող: Նա իր հարձակումների մեջ շատ անգամ Քորօղլիի սովորությունն ուներ, առանց ետ ու առաջ նայելու, կայծակի նման նետվել: Այդ պատճառով բավական մեղմությամբ նկատեց նրան:

Ձեզ, կարծեմ, բավական ծանոթ չէ բերդի դիրքը:

Բերդը այնպես լուսավորված է, որ կույր մարդն էլ կարող է ամեն բան տեսնել, պատասխանեց իշխանը փոքր-ինչ վրդովված ձայնով:

Ինչո՞վ է լուսավորված:

Կրակով: Նայեցեք,— վերջին խոսքերի հետ նա բարձրացրեց վրանի վարագույրը:

Նրանք նայեցին: Հրդեհի ճառագայթները ցոլանում էին շրջակա լեռների բարձրությունների վրա:

Շատ ապրի տեր Ավետիքը,— ասաց նա, ձեռքից բաց չթողնելով վարագույրը,— տեսնո՞ւմ եք, մեզ ընդունելու համար ի՞նչ գեղեցիկ ճրագալույց է պատրաստել:

Զորապետների խորհուրդը իրավունք տվեց Բայինդուր իշխանին առաջ անցնել: Նա այնքան սիրելի էր իր ընկերների մեջ, որ չկամեցան զրկել նրան այդ ուրախությունից: Իշխանը շնորհակալություն հայտնեց և հեռացավ: